

2023, 12 (3), 1745-1767 | Araştırma Makalesi

Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi

Özgür TÜRKÖĞLU¹

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluşundan itibaren temel eğitim ve öğretim kurumu olarak medreseler ve Enderun Mektepleri hizmet etmiştir. Ancak 18. yy.'dan itibaren çağın ihtiyaçlarına yanıt verememesi ve Batı karşısında cephelerde alınan yenilgiler bu okulların sorgulanmasına neden olmuş, neticede Avrupa modeli yükseköğretim kurumları oluşturulmaya başlanmıştır. Ancak meselenin sadece askeri boyutu göz önüne alınmış ilk olarak ordu için yükseköğretim okulları açılmıştır. Hendesehane, Mekteb-i Bahri Hümâyûn ve Mekteb-i Berri Hümâyûn bahse konu okulların başında gelmektedir. 1808'de tahta çıkan Padişah II. Mahmut bu geleneği devam ettirmiş, Mekteb-i Tıbbiye ve Mekteb-i Harbiye gibi yine ordu öncelikli yüksekokullar kurduştur. 1839'da Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan Tanzimat Dönemi eğitim noktasında yeni bir anlayışın benimsenmesini başlatmıştır. Eğitimde istenilen verimin alınmadığını gören dönemin devlet adamları Batı tarzı ilk sivil üniversiteyi kurmayı kararlaştırmıştır. Bu amaçla 1846'da "fenler evi" anlamına gelen Darülfünun tesis edilmiştir. İlk öğretimini Nuri Efendi Konağında ve okul için yapılan binanın bazı odalarında halka açık şekilde yapan Darülfünun, Fatih Semtinde çıkan yangın sonucu 1870'te Çemberlitaş'ta bulunan binada öğretim hayatına devam etmek zorunda kalmıştır. 1871'de öğretimi tekrar sonlanan Darülfünun 1874'te Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) bünyesinde öğretimine başlamıştır. Mekteb-i Sultani'deki öğretim süreci ekonomik nedenlerle 1881'de sonlanmış ve okul 1900 yılında tekrar öğretime başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde okul teşkilatı ve ders müfredatlarında yapılan değişiklikler gibi reformların ardından Osmanlı Devleti 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na girmiş, 1918'de mütareke imzalamak zorunda kalmış, 1919'da Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Darülfünun talebeleri millî mücadeleye destek vermiş ve Cumhuriyet reformlarını benimsemiştir. Atatürk'ün eğitim politikaları ekseninde Darülfünun'da reform yapılması gündeme gelmiş ve 1933'te Darülfünun İstanbul Üniversitesi adını almıştır.

Anahtar Kelimeler: Darülfünun, İstanbul Üniversitesi, Tanzimat, Yükseköğretim, Eğitim Tarihi.

Türkoğlu, Ö. (2023). Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (3) , 1745-1767 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1317183>

Geliş Tarihi	20.06.2023
Kabul Tarihi	26.08.2023
Yayın Tarihi	30.09.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Doktora Öğrencisi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye, sergant_123@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2369-2674

2023, 12 (3), 1745-1767 | Research Article

From Darülfünun to Istanbul University the History of the First University in Ottoman

Özgür TÜRKÖĞLU¹

Abstract

Madrasahs and Enderun Schools have served as the basic education and training institutions in the Ottoman Empire since its foundation. However, since the 18th century, the failure to respond to the needs of the age and the successive defeats on the fronts against the West caused these schools to be questioned, and as a result, European model higher education institutions began to be established. Only the military dimension of the issue was taken into consideration and for this purpose, higher education schools were opened especially for the army. Relatively efficient results were obtained from these schools. Hendesehane, Mekteb-i Bahri Hümayun, Mekteb-i Berri Hümayun are among the schools in question. The reformist Sultan, who came to the throne in 1808, II. Mahmut continued this tradition, and the army had established colleges such as the Mekteb-i Tıbbiye and Mekteb-i Harbiye. The Tanzimat Period, which started with the declaration of the Tanzimat Edict in 1839, initiated the adoption of a new understanding in education. Seeing that the desired efficiency in education could not be achieved, the statesmen of the period decided to establish the first Western-style civilian university. For this purpose, Darülfünun, which means "house of sciences", was established in 1846. Darülfünun, who gave her primary education in Nuri Efendi Mansion and in some rooms of the building for the school, had to continue her education in the building located in Çemberlitaş in 1870 as a result of the fire in Fatih District. Darülfünun, whose education was terminated again in 1871, started its education in Mekteb-i Sultani (Galatasaray High School) in 1874. The education process in Mekteb-i Sultani ended in 1881 due to economic reasons and the school re-entered education in 1900. II. After the reforms such as the changes made in the school organization and course curricula during the Constitutional Monarchy period, the Ottoman Empire entered the First World War in 1914, had to sign an armistice in 1918, and started the National Struggle in 1919. During the National Struggle, the students of Darülfünun supported the reforms after the proclamation of the Republic. In line with Atatürk's education policies, the reform of Darülfünun came to the fore and in 1933 it was renamed Darülfünun Istanbul University.

Keywords: Darülfünun, İstanbul University, Tanzimat, High Education, Education History

Türkoğlu, Ö. (2023). From Darülfünun to Istanbul University the History of the First University in Ottoman , *Journal of the Human and Social Science Researches*, 12 (3) , 1745-1767 . <https://doi.org/10.15869/itobiad.1317183>

Date of Submission	20.06.2023
Date of Acceptance	26.08.2023
Date of Publication	30.09.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ LA, N.E. University, Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of the History of the Revolution and Atatürk's Principles, Konya, Türkiye, sergant_123@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2369-2674

Giriş

Genel tanım itibarıyla yükseköğretim üniversite, yüksekokul ve akademi seviyelerinde eğitimi kapsayan bir öğretim kademesidir. Yükseköğretimin en önemli iki işlevi, bilim üretmek ve eğitilmiş insan yetiştirmektir. Buradan hareketle yükseköğretim; *bilimsel birikimleri muhafaza eden, geliştiren, yayan ve bu amaçla, eğitim faaliyetlerinin yanında, bilimsel araştırmaların yapıldığı üniversitelerle bu üniversitelere bağlı diğer kuruluşların tümü şeklinde tanımlanmaktadır*. Yükseköğretimin kaynağı üniversitelerdir. Üniversite kelimesi Latince 'de *universitas*'dır ve *bağımsız tüzel kişiliğe sahip ve ortak çıkarları olan kişiler topluluğu veya kurum, topluluk* manasındadır (Kılıç, 1999, s. 2-3).

Tarihi kaynaklarda ilk olarak Bologna Üniversitesi (1088) ve Paris Üniversitesi'nin (1150) teşekkül edildiğine rastlanmaktadır. İslam dünyasında üniversite olarak Nizamiye Medresesi zikredilse de bu medrese Avrupa modeli üniversitelerinin karşılığı değildi. Feodal düzenin gerilemesiyle ortaya çıkan bu üniversiteler çoğu aydınlar, öğrenciler ve avukatların *universitas* adıyla bilinen teşkilatta örgütlenmeleriyle oluşum sürecine girmiştir. Kilise etkisine giren, tüzüklerini papalardan, krallardan alan bu üniversiteler zamanla özerkliklerini elde ettiler. Bologna, Paris ve Oxford Üniversiteleri bu anlamda örnek teşkil etmektedir. 15.yy-18.yy. arasında Avrupa'da üniversitelerin sayısı artmıştır. Devlet kontrolünde kurulan üniversiteler bölünmüşler, Katolik ve Protestan hükümdarlara bağlanmışlardır. 18. yy. sonunda üniversiteler seküler, modern araştırma kurumu haline gelmişlerdir (İhsanoğlu, 2021, s. 31-33).

Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik dönem diyebileceğimiz; kuruluştan tanzimat dönemine kadar mevcut olan başlıca eğitim kurumları medreseler, Sıbyan Mektepleri ve Enderun Mektepleridir. İlk üniversite Darülfünun'un kuruluşuna kadar bu mektepler ve 18. yy.'dan itibaren ordu için kurulan yükseköğretim mektepleri devletin temel eğitim kurumlarıdır. Osmanlı'da ilk medreseyi Orhan Gazi kurmuş olup bu medrese İznik Orhaniyesi'dir. İlerleyen dönemlerde Bursa, Edirne ve İstanbul'da da medreseler kurulmuştur (Siler, 1992, s. 10). Sıbyan Mektepleri küçük yaştaki çocukların eğitim gördüğü ilköğretim seviyesindeki mekteplerdir. Bu okullarda okuma-yazma, Kur'an-ı Kerim ve hesap gibi konularda temel bilgiler öğretilirdi. Medreseler ise Umumi ve İhtisas Medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Umumi Medreseler dini ve dünyevi eğitim verirdi, İhtisas Medreseleri uzman yetiştirmek üzere eğitim vermekteydi. İhtisas Medreseleri üç grupta toplanır bunlar; 1. Darülhadisler; Hz. Muhammed'in söz, fiil veya tahrirlerinden oluşan hadislerin öğretildiği medreselerdir. Bu medreselerde hadislerin yanı sıra, diğer İslami bilimler de okutulmaktaydı. 2. Darülkurralar; Kuran-ı Kerim'in ezberletildiği ve diğer İslami bilimlerin okutulduğu medreselerdir. Bu medreselerden mezun olanlar, genellikle camilerde görev almaktaydılar. 3. Darüşifalar; tıp eğitimi veren medreselerdir. Umumi Medreseler ise genel olarak kadı, müftü ve müderris yetiştirmek için kurulmuşlardır (Demiralp, 1997, s. 4; Kılıç, 1999, s. 5; Karakök, 2013, s. 218).

Medreselerde Fıkıh, Tefsir, Akaid, Hadis, İlm-i Hikmet, Belagat, Geometri, Cebir, Astronomi, Tarih ve Coğrafya dersleri de okutulurdu. Öğretim süresi beş yıldır. Bundan sonra yükseköğretim mahiyetinde Sahn-ı Seman'da³ iki yıl eğitimle birlikte toplam

³ Mehmet Ali Ayni, Sahn-ı Seman Medreselerini Osmanlı'nın ilk üniversitesi olarak kabul etmektedir. Fatih Sultan Mehmet bu medreselerin teşkilatlandırılması için Matematik alimi Ali Kuşçu'yu ve ulema Molla Hüsrev'i tayin etmiştir (Ayni, 1995, s. 31).

eğitim süresi yedi yılı bulmaktaydı. Buradan mezun olanlara İcazetname denilen diploma verilirdi. Sahn-ı Seman medreselerinde tıp hariç matematik, astronomi ve temel şer'i konularda uzmanlaşma söz konusudur (Siler, 1992, s. 11; Ortaylı, 2008, s. 233-234).

Osmanlı'da medreselerin haricinde Enderun adında bir eğitim kurumu daha bulunmaktaydı. Daha çok usta-çırak esasına dayalı bir eğitim kurumu olup saraya bağlı olarak eğitim vermekteydi. Burada eğitim görenler sarayın ve üst rütbeli askeri personel ihtiyacını karşılamaktaydı. Bu mektepte yetişenler oldukça vasıflı kimselerdi ve eğer üst sınıfa geçmekte başarısız olunursa bu kişiler orduya vasıfsız asker olarak verilirdi (Er, 2003, s. 212).

Osmanlı İmparatorluğu'nun temel eğitim kurumları 16. yy'dan itibaren bozulma sürecine girdi. Gerileme sürecinin başlamasına paralel olarak medreseler de kalitesini kaybetmeye ve bozulmaya başladı. Ulemanın da gün geçtikçe bilinen yüksek kalitesini yitirmesinden ötürü medreseler bekleneni vermemiş ve Batının hızla gelişen ilim dünyası karşısında geri kalmışlardır. Birçok siyasi, sosyal ve ekonomik nedenlerin de rol oynadığı bozulma karşısında, padişahlar bunların sebeplerini araştırmak üzere, rapor niteliğinde risaleler ve layihalar hazırlatmıştır. Bu layihalardan biri de devletin kötü gidişatına dair IV. Mehmet'in Kâtip Çelebi'den istediği risaledir. Kâtip Çelebi risalesinde medreselerden şikayetçi olmuş ve bozulmanın nedenlerinden bahsetmiştir (Şimşek, 2016, s. 133).

"Osmanlı Devleti Cennet mekân Kanuni Süleyman zamanında hikmet ve şeriat ilimlerini üzerlerinde toplamış meşhur alimlerle doluydu. Fatih Sultan Mehmet Han Samaniye Medreselerini yaptırdığında 'kanun üzere şağil oluna' diye vakfiyesinde kayıt ve Haşiyeyi Tecrid Şerh-i Mevakif derslerini de tayin eylemişti. Sonradan gelenler bunlar Felsefiyattandır diye kaldırıp Hidaye ve Ekmel derslerini okutmayı tercih ettiler. Böyle yapınca da ne Makul ne Felsefiyyat ne de Ekmel kaldı. Bu sebepten Anadolu'da ilme zafiyet geldi. İnkıza yakın olununca da bazı kıyıda kenarda bulunan Ekrad (Kürt) diyarında yer yer kanun üzere hareket eden talebinin acemileri Rum'a (Anadolu'ya) gelip büyük tafra satar oldu. Onları gören bazı kabiliyetli kimseler hikmet talibi olup hakir (Kâtip Çelebi) dahi müzakere esnasında ve medreselerde bulunan istidat sahibi talebeye Sokrat ve Eflatun'u öğretmeye teşvik ettiğim gibi eşyanın hakikat-ı ilminin öğrenilmesine özendirip bu risalede bile vasiyet ve cümlesine nasihat için birkaç madde zikir ve irad eyledim" (Ayni, 1995, s. 31-32.).

18. yy'dan itibaren Batı modernleşmesi çabasına giren Osmanlı Devleti, eğitim alanında da reformlar yapmayı gerekli görmüştür. Bu kapsamda medreselerin yerine Batı tarzı yükseköğretim kurumlarının oluşturulmasına 18. yy'da başlanmıştır. Bu amaçla 1773 yılında Hendesehane kurulmuştur. Okul Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk yüksekokul olarak kabul edilmektedir. Hendesehane *mühendis mektebi* ya da *teknik okul* anlamında bir eğitim kurumudur. Bu okullar ilk kez modern anlamda askeri teknolojik vermek amacıyla Sultan I. Mahmut döneminde, 1734 tarihinde İstanbul'da açılmış ve eğitim-öğretime başlamıştır. Okulun kurulmasında en önemli rolü Fransız Claude Alexander Comte de Bonneval oynamıştır. Bonneval Müslüman olmuş ve Ahmet adını almış daha sonra vezirlik makamına getirilince Humbaracı Ahmed Paşa olarak anılmaya başlamıştır. Bu okulda özellikle humbara yani tunç veya demirden bomba imal etme eğitimi verilmiştir. Ahmed Paşa bomba yapımı ve geometri gibi dersler

vermiştir. Ahmet Paşa'nın vefatından sonra okulun ömrü uzun olmamıştır. Yeniçerilerin isyanı neticesi okul kapatılmıştır (Taştekin, 2019, s. 1150; Aydemir, 2020, s. 2225).

19. yy.'a gelindiğinde Avrupa devletleri gelişen askeri güç ve teknolojileri ile kıta Avrupa'sında, Karadeniz'de ve Kırım'da Osmanlı İmparatorluğuna galebe çalmış ve buralarda egemenlik el değiştirmiştir (İhsanoğlu, 2021, s. 55). Yaşanan bu gerilemelerin baskısıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde orduda reform hareketleri gündeme gelmiştir. 17. yy'dan 19. yy'a kadar Avrupa'nın üstünlüğünü yalnız askeri alanda kabul eden Osmanlı, askeri kurumlarda reform uygulamalarına gitmiş, bu kurumları Batı'nın ilim, teknik ve eğitim tarzına göre adapte etmeyi düşünmüştür. Bu bağlamda 1773 yılında Sultan III. Mustafa döneminde, İstanbul'da Mühendishane-i Bahr-i Hümayun kurulmuştur. Okulun kuruluş amacı Osmanlı'nın denizcilik alanında modern gelişmeleri yakalamaktı (Kaçar, 2009, s. 136). Padişah'ın teşviki ve Macar asıllı Baron de Tott'un çabalarıyla açılan Mühendishâne-i Bahr-i Hümayûn günümüz Deniz Harp Okulunun ilk çekirdeğini oluşturmuştur (Hayta ve Ünal, 2016, s. 50).

Avrupa'da Fransız Devrimi'nden itibaren hızla yaşanan toprak, nüfus, yönetim, ideoloji, eğitim konularındaki ilerlemelere alaka gösteren bir diğer Padişah III. Selim de Avrupa'da yaşanan gelişmeleri Osmanlı Devleti'nde iktibas ettirmek amacıyla Padişah Nizam-ı Cedit denilen reform programını başlatmıştır. Adli, mali, askeri alanda reformlar içeren Nizam-ı Cedit eğitim alanında da yenileşmeyi öngörmüştür (Er, 2003, s. 214; Zürcher, 2020, s. 38). III. Selim yine askeri amaçlı olarak mühendislik dallarında uzmanlaşma başlatarak Mühendishane-i Berri Hümayun kurmuştur. *İmparatorluk Kara Mühendishanesi* anlamına gelen ve Mühendishane-i Bahri-i Humâyûn'dan sonraki ikinci modern mektep olan Mühendishâne-i Berri Hümayun, topçu ve istihkâm subayı yetiştirmek amacıyla İstanbul'da kurulmuştur. Okul 1795 yılında Hasköy'de eğitime başlamıştır (Kılıç, 1999, s. 5; Kaçar, 2006, s. 138). Okulda öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiş ve derslerin genelde uygulama yaparak işlenmesi sağlanmıştır. Sınıflar; Sınıf-ı Râbi, Sınıf-ı Sâlis, Sınıf-Sâni ve Sınıf-ı Evvel şeklinde bugünün tersine düzenlenmiştir. Yani öğrenciler öğrenime dördüncü sınıftan başlamışlar ve birinci sınıfta bitirerek mezun olmuşlardır. Sınıflarda ortalama 10 öğrenci olmak üzere toplamda 40 öğrenci eğitim almıştır. Bu okul günümüzde Kara Harp Okulu'nun temeli olarak kabul edilmektedir (Okumuş, 1996, s. 336). III. Selim 29 Mayıs 1807'de tahttan indirilmiş sonuç olarak Nizam-ı Cedit reformları başarısız olmuş, yerine geçen IV. Mustafa'nın kısa süren hükümdarlığının ardından (1807-1808) tahta II. Mahmut geçmiştir. Batıcı ve reformist Sultan II. Mahmut selefinden kalan yüksekokulları canlandırıp geliştirmiştir. İsmen varlığını sürdüren Mühendishane Mekteplerine öğretmen sağlamak için Avrupa'ya subaylar göndermiştir. Bu mekteplerin müfredatlarını değiştirmiş, öğretim standartlarını yükseltmiştir (Shaw ve Shaw, 2017, s. 78; Zürcher, 2020, s. 40).

Sultan II. Mahmut orduda eğitilmiş subay eksikliğinin giderilmesi için 1834'te Mekteb-i Harbiye (Harp Okulu)'yi kurmuştur. Padişah 1 Temmuz 1835'de okulu ziyaret etmiştir. Padişahın ziyareti okulun resmi açılış tarihi olarak kabul edilmiş ve okulun adı Mekteb-i Harbiye olarak tescil edilmiştir. Okulun hocaları mühendishaneden mezun olan subaylar ve yabancı askeri uzmanlardan oluşturulmuştur. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu da mühendishaneden temin edilmiştir. Talebelere önce okuma-yazma öğretildikten sonra askerî bilimler ile muharebe metotlarının öğretildiği bu okulda matematik, geometri ve mühendislik eğitimi de verilmiştir. İlk eğitime İstanbul'daki Selimiye Kışlası'nda başlanmıştır (Hayta ve Ünal, 2016, s. 110). II. Mahmut döneminde kurulan bir diğer yüksek öğretim kurumu ise Mekteb-i Tıbbiye'dir. Ordunun sağlık

hizmetlerinin verilmesi, ülke genelinde ve özellikle Yakındoğu'da kolera olmak üzere salgın hastalıklarla mücadele ve kontrolsüz yabancı doktorların sayısının artması gibi nedenler Tıbbiye'nin kuruluşuna amil olmuştur. Bu maksatla 1827'de açılan Tıbhane-i Amire ile 1828'de kurulan Cerrahhane 1838'de birleştirilmiş ve yerli ve yabancı hocalar atanmıştır. Okulun açılış töreninde Padişah bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında çağdaş tıbbın Avrupa'dan alınması ve kullanılacak dilin de Türkçe olması gerektiğini vurgulamıştır (Berkes, 2013, s. 185-186).

Bu makalenin konusu olan ismiyle müsemma Darülfünun, ilim ve fen öğretmek amacıyla kurulmuştur. Tanzimat Döneminin ve Osmanlı'nun ilk üniversitesi sayılan Darülfünun hakkında mebzul miktarda yayın olmakla birlikte okulun kuruluş nedeni, galatimeshur haline gelmiş olan okul binasının inşası ve tamamlanışı, ara dönemlerde kapanış nedenlerinin gerçek nedenleri ve Cumhuriyet dönemi İstanbul Üniversitesine dönüştürülmesi konularına kronolojik olarak arşiv belgeleri ışığında açıklık getirilmiştir.

1. Darülfünunun Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde Darülfünun kavramı yönetimin gündemine Tanzimat döneminde⁴ girmiştir. Bu kurumun oluşması için ilk adımların atılmasının gerisinde Tanzimat'ın en güçlü devlet adamı Mustafa Reşit Paşa bulunmaktadır. Hariciye Nazırı olarak 3 Kasım 1939'da 39 yaşında Tanzimat Fermanı'nı okuyan Mustafa Reşit Paşa dönemin aydın tipidir. Mustafa Reşit Paşa memlekette halihazırdaki eğitim müesseselerinin yetersizliğini görmüştür (Ayni, 1995, s. 36). Eğitim reformuna yönelik alınan kararlarda ilk önemli adım olarak Muvakkat Meclis-i Maarif (Geçici Meclis) kurulmuştur. Hukuki, askeri ve mülki alanlarda ehil olan bu meclis Reis-ül Ulema, Meclis-i Vala azasından Melekpaşazade Abdülkadir Efendi'nin başkanlığında çalışmaya başlamıştır. Meclisin diğer üyelerinden biri Divan Kalemî Müdürü ve Hariciye Nezareti Müsteşarı Ali Efendi ve Divan Baş Tercümanı Fuat Efendi'di (Lewis, 2015, s. 158). Mevcut okulları incelemek ve yenilerini açmakla görevlendirilen Muvakkat Meclis-i Maarif on bir aylık çalışması sonucu Ağustos 1846'da Sadaret'e üç teklifte bulunmuştur. Birincisi Sıbyan Mekteplerinde reform yapılması, ikincisi Rüştüye Mekteplerinin yeniden düzenlenmesi, üçüncüsü İstanbul'da Darülfünun adında yeni bir yükseköğretim mektebi kurulmasıdır. Darülfünun terimi ilk defa bu layihalarda geçmiştir (İhsanoğlu, 2021, s. 68). Muvakkat Meclis-i Maarif'in kararı bildiride şöyle yer aldı;

"...Derece-i salisede olarak sınıfı tebaa-i seniyyeden her kim olursa olsun ikmalî kemalat-ı insaniye etmek için kaffei ulum ve fununu taallüm ve iktibasa hahişger olanlara ve eklamı padişahide istihdam arzusunda bulunanlara ihtisali fununu matlubenin merkez ve makarrı olmak ve...Onda hiçbir nevi fen ilim talim ve taallümü gerü kalmamamak ve derununda talebe-i ulum gece ve gündüz beytütet ve ikametle iktifat ve iktisabı kemalata say ve ikdam eylemek velhasıl bilcümle levazimat ve teferruatı kamilen tesviye kılınmak üzere Dersaadet'te münasip bir mahalle bir Darülfünun inşası..." (Ayni, 1995, s. 36).

⁴ Tanzimat Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla başlayan geniş kapsamlı modernleşme hareketidir. Tanzimat'la birlikte yeni elit sınıf meydana gelmiş, başta eğitim olmak üzere toplum hayatına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Batı modernleşmesi eğilimiyle yeni yüksekokullar kurulması, bu okullarda geleneksel eğitimin yapıldığı medreselerden farklı olarak çağa uygun, uygulamalı ve pozitivist müfredatın iktibas amaçlanmıştır. "Dar" ev, "Fünun" bilimler anlamına gelmektedir. İsminden de anlaşılacağı üzere Darülfünun Batı kaynaklı bilimlerin öğretilceği bir kurum olarak düşünülmüştür (İhsanoğlu, 2021, s. 56-58).

İfadelerden anlaşılacağı üzere okulda isteyenler yatılı eğitim görecekti, okul için gerekli araçlar sağlanacaktı. Okul için uygun bir yerde bir bina yapılacaktı. Ancak bu okula öğretmen ve öğrenci temin etmek için eksik kısmıydı. Bu kapsamda Darülfünun'a öğrenci yetiştirmek için gerekli olan Darülmaarif adında okullar açıldı. Darülfünun'a girmek için Sıbyan ve Rüştîye Mekteplerinin üzerinde olan bu okulların bitirilmesi şartı getirilmiştir (Öklem, 1973, s. 21-22). Batı tarzında bir üniversite olan Darülfünun'un kurulması 1846'da kararlaştırılmıştır. Ancak Darülfünun'da fiili olarak eğitimin başlaması 1863 yılını bulmuştur (Aydemir, 2020, s. 2225).

Darülfünun'un kurulması kararlaştırıldıktan sonra eğitimin yapılacağı binanın inşası için Topkapı Sarayı yakınında bir alan tespit edildi. Ayasofya Camii'nin Marmara Denizi'ne bakan tarafında bulunan arsada keşif ve ölçümler yapıldı (Günergun ve Kadioğlu, 2006, s. 135-136). Derslikler, odalar, kütüphane, müze ve laboratuvar kurulması için planlar hazırlandı. Binanın inşası için İtalyan mimar Gaspare Trajano Fossati ile anlaşıldı. Bu tarihte İstanbul'da bulunan Fossati'yle mukavele imzalandı (Öklem, 1973, s. 21). Binanın maliyeti 750.000 kuruş olarak belirlendi. Ancak 13 Kasım 1846'da başlayan inşaat ödemelerdeki aksaklıklar yüzünden durma noktasına geldi (İhsanoğlu, 2021, s. 72-73). Fossati'nin ayrılmasıyla mukavelesi feshedildi (BOA, İ..MVL, 447/198193). Binanın inşasına Fossati'den sonra Mimar Ahmet Efendi devam etmiştir (BOA, C..MF., 144/7190). Ancak inşaat uzun yıllar sürmüştür. Bu gecikmenin sebeplerinden biri de 1855-1856 Kırım Harbi'dir. Harpte yaralanan müttefik Fransa askerlerin tedavisi için Darülfünun binasının tamamlanan kısımları hastane olarak kullanılmıştır (BOA, İ..HR.,118/5781). Bina 1859 yılında Kafkaslardan gelen Çerkes, Kuban ve Nogay muhacirlerinin ikameti için de tahsis edilmiştir (BOA, İ..DA., 437/28882).

Darülfünun inşaatının tamamlanmasına kadar vakit kaybetmemek için ve mektepte okutulacak kitapları hazırlamak üzere ayda bir toplanacak Encümen-i Daniş⁵ adıyla bir heyet kurulmuştur. Heyetin başkanlığına Şerif Efendi, ikinci başkanlığına da Hayrullah Efendi tayin edilmiştir. Encümene daha sonra aza olarak Mustafa Reşit Paşa, Yusuf Kâmil Paşa, Sami Paşa, Fuat Efendi, Ziver Paşa, Lebib Efendi, Recai Efendi Derviş Paşa, Ethem Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Münecimbaşı Osman Efendi, Hekimbaşı Salih Efendi, müderris ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşa dahil oldular. Kurulacak üniversiteye müderris olarak tayin edilmek üzere Hoca Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi tahsil için Avrupa'ya gönderildiler (Ayni, 1995, s. 40).

Binanın 6 Mart 1865'de tamamlanmasından sonra Maliye Nezareti kendi ihtiyacı olduğu gerekçesiyle binaya el koymuş ve Darülfünun'un öğretiminin başka bir binada verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle 19 Nisan-8 Eylül 1865 tarihleri arasında Çemberlitaş'ta bulunan Nuri Efendi Konağında ve Darülfünun'un bazı odalarında halka açık konferanslar şeklinde dersler verilmiştir (Ergin, 1977, s. 550; Ayni, 1995, s. 41). Bu derslerden Fizik, Elektrik ve Kimya'yı Meclis-i Vala azası Ethem Paşa, Kimyager Derviş Paşa, Tabii Bilimleri Salih Efendi, Tarih dersini Ahmet Vefik Paşa, Astronomi 'yi Mekteb-i Bahriye'den Sait Efendi, Coğrafya 'yı Mekteb-i Mülkiye'den Mehmet Cevdet

⁵ 1851'de kurulan Encümen-i Daniş fikrinsel tartışmalar yapmak, bilimsel araştırmaları teşvik etmek ve cehaletle mücadele etmek, bu maksatla gerekli önlem ve önerileri teklif etmek için kurulan bir heyet kuruluudur. Bilhassa Dil, Tarih ve Edebiyat alanlarında eserler verilecekti. Encümen-i Daniş'e Osmanlı tarihi yazarı Joseph Von Hammer ve Redhouse sözlüğünün yazarı James Redhouse gibi kişiler de üye olmuşlardır. Encümen-i Daniş'in üyelerinden Ahmet Cevdet Paşa bu dönemde 12 ciltlik Osmanlı Tarihi eserini kaleme almıştır (Berkes, 2013, s. 235).

Efendi gibi zatlar vermiştir. Halka açık derslere devlet ricalinden, memurlardan, katiplerden ve ahaliden yüksek sayıda katılanlar olmuştur. Dersler ahaliden büyük rağbet bulmuş, dinleyicilerden bazıları dersleri eğlence, bazıları sihir olarak görmüştür. Nuri Efendi Konağı 8 Eylül 1865'te çıkan bir yangın sonucu kullanılamaz hale gelmiş, Darülfünun için yine Çemberlitaş'ta, Sultan Mahmut Türbesi'nin yanında bulunan bir arsa üzerinde bina yapımına başlanmıştır. Günümüzde Basın Müzesi olan bina 1869'da tamamlanmıştır (Özyalvaç, 2019, s. 181; İhsanoğlu, 2021, s. 73-88).

2. İkinci Teşebbüs: Darülfünun-ı Osmani

Nuri Efendi Konağında çıkan yangınla eğitim hayatı sona eren ilk Darülfünun'dan sonra 1869'da yeni bina tamamlanmış, okulun müdürlüğüne Hoca Tahsin Efendi atanmıştır (BOA, İ..DH..589/41014). İsmi Darülfünun-ı Osmani olarak belirlenen yeni okul için gerekli olan sıralar, dolaplar ve kitaplar sipariş edilmiştir. Maarif Nazırı Safvet Paşa okulda görev alacak hocaların tayin işiyle de uğraşmıştır. Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın okul için hazırladığı raporda Fizik, Astronomi, Botanik, Zooloji ve Mineraloji derslerine yer verilmiş bu derslerin Mekteb-i Tıbbiye ve Mühendishane gibi askeri mektep hocaları tarafından verilebileceğini düşünmüştür. Fıkıh, Felsefe, Kalam ve Edebiyat gibi dersleri için de *fazl'ü kerem* sahibi ulemadan kişilerin seçilmesini önermiştir. Bir başka husus da ders vermek üzere seçilen kişiler başka yerlerde görevli olduklarından buradan maaş alamayacaklardı. İktisat ve Jeoloji derslerinin hocaları bilahare Sadaret'e bildirilecekti (BOA, İ..DH..597/41632).

Maarif Nazırı Safvet Paşa Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni de yayınlamış, 1869'da söz konusu Nizamname'nin yayınlanmasıyla modern Osmanlı eğitiminin benimsenmesine çalışılmıştır. Bu Nizamnamenin 50 maddesi Darülfünun'un teşkili ve ilgili esaslarını havidir. Bu maddeler eğitimin süresi, hoca ve asistanların atanması, öğrencilerin kayıt işlemleri, mezuniyet sınavları ve terfi işlemleri gibi konuları ihtiva etmektedir. Nizamname'ye göre okul Felsefe-Edebiyat, İlm-i Hukuk ve İlim-i Tabiiye-Riyaziye olmak üzere üç şubeden oluşacaktı. Öğretim üç sene olacak ve dersler Türkçe okutulacaktı (İhsanoğlu, 2021, s. 97-98).

Okula girmeye hak kazanan öğrencilerin çoğunluğu medrese mezunu öğrenciler olduğundan ve bu öğrenciler okulun eğitim-öğretiminin başladığı tarih üç aylara denk geldiğinden Cerre⁶ çıkmışlardı. Bu nedenle okulun açılışı ertelenmiştir. 8 Ekim 1869'da okula giriş için öğrenci imtihanları yapılmış ve sınava giren öğrencilerden 450'si kabul edilmiş ve kayıt yaptırmıştır. Darülfünun Müdürü Tahsin Efendi bu süre zarfında halka açık dersler düzenlemiştir (Ayni, 1995, s. 47).

Darülfünun 20 Şubat 1870 tarihinde Sadrazam Ali Paşa'nın da bulunduğu törenle öğretime başlamıştır. Kesintisiz olarak ağustos ayına kadar eğitim ve öğretim devam etmiştir. Ramazan (Aralık) ayında halka açık dersler de verilmiş bu derslerde Cemaleddin Afgani de yer almıştır. Afgani derslerinin birinde sanatı tarif ederken peygamberliği de zikretmesi üzerine halk tarafından tepki çekmiştir.⁷ Konferansı

⁶ Cerr Arapça bir kelime olup çekmek anlamına gelir. Medresede okuyan talebeler üç aylar; Recep, Şaban, Ramazan'da dersleri tatil edip ülkeye dağılırlar, gittikleri yerlerde halka vaaz ve nasihatlerde bulunurlar, Kur'an okurlar, namazlarını kırdırırlar ve bayramdan sonra dönüp medreselerine gelirlerdi. Halka yaptıkları bu hizmete karşı para, yiyecek ve giyecek alırlardı. Medrese talebelerinin bu hizmetine cerre çıkmak denirdi. (Ergin, 1977, s. 554).

⁷ Afgani'nin bu konuşmasında organizmacı bir yaklaşımla anlattığı; "Her azanın bir sanatı vardır, ruhun sanatı da peygamberliktir ve nübüvvet de sanatlardan bir sanattır" sözü, Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi tarafından

esnasında Cemalettin Afgani'nin sanatı tarif ederken "nübüvvet bir sanattır" dediği ileri sürülerek okula karşı büyük bir tepki oluşturması üzerine İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır (Timur, 2000, s. 113). Bu olaydan sonra Darülfünun Müdürü Tahsin Efendi de görevden alınmış ve yerine Maarif Nezareti muavinlerinden Kazım Efendi atanmıştır. Kazım Efendi'nin müdüriyetinde ikinci eğitim-öğretim yılı 12 Ocak 1871'de başlamıştır (Aydemir, 2020, s. 2221).

Maarif Nezareti bu dönemde Darülfünun'a girişi kolaylaştırmak için Nizamname'de değişiklikler yapmış derslerin günlerinde ve saatlerinde düzenlemeye gitmiştir. Müfredatı İlm-i Mevalid (Tabiyat İlmî) ve Astronomi dersleri eklenmiştir. Ayrıca okula giriş için neredeyse hiçbir şart aranmamıştır. Dolayısıyla okulun seviyesi oldukça düşmüştür. Zamanla müfredattaki ders sayısı azaltılmış, dersler bir üniversite seviyesinin çok altında öğretilmiştir. 1872 yılında talebe sayısı oldukça düşmüştür. Aynı yıl okul müdürlüğüne Müderris Hilmi Efendi getirilmiştir (İhsanoğlu, 2021, s. 110-111).

Darülfünun-ı Osmani 1872 yılının Aralık ayına kadar eğitim-öğretime devam etti. Aralık ayında okul ikinci defa kapatıldı. Okulun kapatılması konusunda genel bir kanaat olarak Cemaleddin Afgani'nin konuşması sebep gösterilse de gerçekte bağnazlık, eğitim-öğretime olan ilgisizlik ve okul kalitesinin düşmesi daha makul görülmektedir. Nitekim Afgani'nin konuşmasından sonra yaklaşık iki sene eğitim öğretimin devam ettiği yukarıda zikredilmiştir. Afgani'nin konuşmasının okulun kapatılmasından esas amil olarak anlaşılması Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın daha sonra Paris'e büyükelçi atanmasından sonra o vakitte birlikte büyükelçi olan Sadullah Paşa'ya yazdığı mektuptan kaynaklandığı kanaatindeyiz. Safvet Paşa mektupta şu ifadelere yer vermektedir;

"İşte efendiciğim böyle mükemmel kullanılan Türkçe 'yi Arapça zannıyla ecir ve mesubatından hazır bulunanların hissedar olmalarını dergâh-ı ehadiyetten temenni eden bir şeyhin günahı meçhulül efkâr bir Efganlı'nın sani-i hüda olduğuna murad ederek nübüvvet sanattır demesi bin bir güçlülle meydana getirilen yeni bir medreseyi kapattırmaya sebep olmuştur" (Ayni, 1995, s. 55).

Okulun kapatılmasında bir diğer sebep ise Viyana elçisi Şekip Efendi'nin Avusturya'da 1848 ihtilalinde monarşinin yıkılmasında üniversitelerin payı olduğuna dair yazısının da etkili olduğu iddiasıdır. Nitekim devlet güvenlik ve beka endişesiyle radikal bir kararla okulu kapatmış olmalıdır (Şimşek, 2016, s. 142). Osman Ergin'e göre okulun kapatılış sebepleri; dersleri okutacak yeterli hocaların, bu dersleri tahsil edebilecek idadi mezunu ve kâfi birikimde öğrenci sayısının azlığı, okutulacak kitapların bulunamayışıdır. Okul son derece basit bir müfredatla başlamış ve orta dereceli bir öğretim kurumu olmaktan öteye gidememiştir. (Ergin, 1977, s. 556).

3. Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani

küfür kabul edilmiştir (Özyalvaç, 2019, s. 181). 1869 yılında, 33 yaşında İstanbul'a gelen Afgani kendini Afganlı olarak tanıtan ama aslında İranlı Şii olan bir zattır. Maceracı bir kişiliğe sahip Afgani kendince büyük fikirleri ve davaları vardır. Cemaleddin Afgani konferansında eski İslam filozofları gibi toplumu organizmaya benzetmiş, bu organizma için de bir ruh gerektiğini ifade etmiştir. Bu ruhun da ya Tanrı vahiyiyle ya da felsefeyle mümkün olduğunu söyleyen Afgani, birincisinin Tanrı gerçekliği, ikincisinin yani felsefenin ise insan yapısı olduğunu ifade etmiştir. Bu sözler çarpıtılarak fen'in din'e üstün olduğu iddiası atılmıştır. Şeyhülislamlık tarafından Darülfünun'un kapatılması için iyi bir bahane olan bu konuşma mektebin sonunu hazırlayan süreci başlatmıştır (Berkes, 2013, s. 238-240).

Tanzimat dönemi ile birlikte modern kanunlar, yeni mahkemeler kurulmuştur. 1850 Ticaret Kanunu, 1863 Denizcilik Kanunu, 1858 Arazi Kanunu, 1876 Kanun-i Esasi ve 1864 Nizamiye Mahkemeleri bunlara örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla hukuk eğitimi yeniden gözden geçirilerek mezkûr değişikliklere müstenit tahsilin düzenlenmesi gerekmiştir. Aynı zamanda sosyal değişimler, teknolojik gelişmeler de devletin mühendis ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu tahsillerin karşılanması için 1873 yılında Mekteb-i Sultani'nin ⁸ ileri sınıflarına Hukuk ve Mühendislik dersleri eklenmiştir. 1874'te bu iki disiplin iki ayrı yükseköğretim kurumu haline getirilmiş, aynı yıl müstakil mektep olarak Darülfünun-ı Sultani adı ile açılmıştır (İhsanoğlu, 2021, s. 114).

Mekteb-i Sultani'nin Müdürü Rum asıllı Sava Paşa idi. Sava Paşa aynı zamanda Darülfünun-ı Sultani'nin idaresinden de sorumlu tutuldu. Öğretim süresi dört yıl olarak belirlenen Hukuk Mektebi'nde Hukuk Tarihi, Osmanlı Devleti Hukuk Mevzuatı, Muhakeme Usulü, Ceza Kanunu, Deniz Hukuku, Uluslararası Hukuk, Antlaşmalar, Ekonomi ve Politik dersler verilmiştir (Öklem, 1973, s. 25).

Darülfünun-ı Sultani içinde kurulan Mühendislik Mektebi 1874-1875 yıllarında eğitim-öğretime başlamıştır. Mektepte bayındırlık faaliyetlerini ve özellikle ulaştırma alanında gerçekleştirilmek istenen modernleşme hizmetlerini gerçekleştirecek mühendisler yetişmesi amaçlanmıştır. Mektebin süresi dört yıl olarak belirlenmiş ve mektebin teşkili için irade-i seniyye 19 Nisan 1874'te çıkmıştır (BOA, İ.DH..682/47568). Mühendislik Mektebi'nde okutulacak dersler; Trigonometri, Geometri, Hesap, Perspektif, Astronomi, Jeodezi, Fizik, Yüksek Matematik, Makine Çizimi, Hidrolik, Jeoloji, Uygulama vs. olarak tespit edilmiştir. 1876'da Darülfünun-ı Sultani'nin dahilinde başka bir şube Edebiyat Mektebi kurulmuştur. Edebiyat Fakültesi'nin temel hedefi öğretmen yetiştirmektir. Bu şubede Mantık, Edebiyat-ı Arabiye, Edebiyat-ı Yunaniye, Edebiyat-ı Latiniye, Felsefe, Arkeoloji, Umumi Tarih dersleri okutulmuştur. Darülfünun-ı Sultani talebeleri dört yıl öğretim gördükten sonra, ilmi bir tez hazırlayıp doktor unvanıyla mezun olacaklardı. Hukuk Fakültesi'nden mezun olanlar Adliye Nezareti'nde, mühendisler ise Nafia Nezareti'nde istihdam edileceklerdi. Edebiyat Mektebi'nden mezun olanlar ise edebiyat öğretmeni, tez hazırlamayan talebeler, Hukuk Mektebi'nden mezun ise avukat, Mühendislik Mektebi'nden mezun ise kondüktör, (makinist) Edebiyat' tan mezun ise ilkokul öğretmeni olabileceklerdi (Kaçar, 2006, s. 142).

Darülfünun-ı Sultani'nin idari ve mali yapısına baktığımızda, Mekteb-i Sultani müdürü tarafından kurulan İdare Heyeti tarafından yönetildiğini görmekteyiz. Darülfünun'un harcama ve masrafları Mekteb-i Sultani tarafından karşılanmaktadır. Yatılı öğrenciler yılda 25-30 lira ödeyerek okula girebilmişlerdir. Yatılı olamayan diğer öğrenciler ise ücretsiz olarak eğitim görmüşlerdir. Derslerin ilk başlarda Türkçe olarak verilmesi kararlaştırılmış ancak bunu yapacak hocalar yetişinceye kadar Fransızca yapılması ön görülmüştür (İhsanoğlu, 2021, s. 126).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bir yıl derslerine ara vermek zorunda kalan Darülfünun-ı Sultani bu süre zarfında müdür olarak Maarif Nazırı Ali Suavi atanmıştır.

⁸ Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) 1868'de ilk ve yükseköğretim arasında dinler arası bir ortaöğretim kurumuydu. Dersler Fransızca okutulmuş, Türkçe, Grekçe ve Latince dersler de verilmiştir. Müderrislerin hiçbiri din adamı değildi ve Türk, Ermeni, Rum, Fransız, İngiliz ve İtalyan asıllıydılar. Dersler dışında Müslüman öğrenciler mescide, Hristiyan öğrenciler kiliseye, Yahudi öğrenciler ise havraya gidebiliyordu (Berkes, 2013, s. 242).

13 Şubat 1877'de müdürlüğe atanan Ali Suavi on aylık bir görev sonunda görevinden azledilmiş yerine 13 Aralık'ta Ali Nizami Paşa atanmıştır. 12 Nisan 1878'de Ali Nizami Paşa'nın da görevden alınmasıyla okuldaki eğitim Ekim ayına kadar inkıtaa uğramış ve Halil Efendi'nin müdürlüğe atanmasıyla eğitim-öğretim tekrar başlamıştır. Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gayrimüslim bazı öğrencilerin devlet aleyhinde faaliyet göstermeleri nedeniyle gözden düşen okulun, savaş giderleri sebebiyle ödeneğinin de iyice azaltılması üzerine bu öğrenim devresi de 1881 yılı sonunda sona ermiştir (Şimşek, 2016, s. 143; Özyalvaç, 2019, s. 182; Aydemir, 2020, s. 2227).

4. Darülfünun-ı Şahane

Darülfünun-ı Sultani'nin 1881'de kapanmasının ardından dört sene boyunca okulun tekrar açılması hususunda bir teşebbüs olmamıştır. Ancak okulun açılmasına yönelik ilk işaret 1895 yılında Sadrazam Said Paşa tarafından verilmiştir. Padişahın yirmi beşinci cülus töreni münasebetiyle Sadrazam tarafından teklif sunulmuş ve Padişahın onayı alınmıştır (Dölen, 2008, s. 1). Okulun nizamnamesi ve müfredatı Maarif Nezareti tarafından hazırlanarak ardından Meclis-i Vükela'da görüşülmüştür. Konu ile ilgili arz tezkeresi Padişaha sunulmuş ve aynı gün Padişah tarafından onaylanmıştır (BOA, BEO, 1533/114962).

Darülfünun-ı Şahane'nin amacı dağınık haldeki yüksek öğretimin bir çatı altında toplanması ve bir düzene sokulmasıydı (İhsanoğlu, 2021, s. 136-137). Mektebin açılmasının bir diğer amacı yükseköğretim seviyesine gelen gençlerin eğitim için yurtdışına kaçmalarının önüne geçmektir (Aydemir, 2020, s. 2228). Avrupa'ya gidenlerin arasında yönetici sınıfın yanı sıra çocuklarını gönderen aileler hiç de azımsanmayacak sayıdaydı. Jöntürk hareketinin güçlendiği bir dönemde II. Abdülhamit de harekete geçmiştir (Timur, 2000, s. 147).

Mektep 1 Eylül 1900'de Mekteb-i Mülkiye binasında gösterişli bir törenle açıldı. 14 Ağustos 1900'de yürürlüğe giren Nizamnameye göre öğrencilerin nehari (gündüzlü) eğitim göreceği kararlaştırılmıştır. Başlangıçta iki şube kurulması ön görülmüşse de İlahiyat şubesi de eklenerek üç şubeye çıkarılmıştır. Bu kapsamda İlahiyat'ta dört yıl; Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, İslam Tarihi, Fen şubesinde üç yıl; Astronomi, Cebir, Geometri, Fizik, Hesap, Meteoroloji Kimya, Botanik, Mineraloji, Jeoloji, Zooloji, Edebiyat şubesinde üç yıl; Felsefe, Osmanlı Edebiyatı, Fransız Edebiyatı, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Pedagoji dersleri verilmiştir (Olgun, 2002, s. 187; Günergun ve Kadıoğlu, 2006, s. 137).

Darülfünun'a kayıt yaptırabilmek için 18 yaşından büyük olmamak şarttı. İyi ahlâk sahibi; Mekteb-i Sultanî, Ticaret, Darüşşafaka ve İdadi mezunları ile bu okulların mezunları derecesinde malumatı haiz olduklarını imtihanla ispat edilenler Darülfünun'a kabul edileceklerdi. Darülfünun'dan mezun olacak öğrencinin ilk önce son sınıf derslerinden, sonra da mensup olduğu bölümün bütün derslerinden yapılacak sözlü imtihanda başarılı olması gerekiyordu. Ayrıca imtihanlarda başarılı olan öğrencinin ilmî bir konuda bir çalışma yapması şartı koşuldu. Açılıştan iki sene sonra Maarif Nezareti, Edebiyat şubesinin öğrenim süresini iki yıla düşürmüştü ve ders programını değiştirmiştir (BOA, BEO, 1914/143497). 1904'te ders programı yeniden değiştirilmiştir. Dersler yüzeysel bilgilerinin çok altında kalmıştır. Haftalık ders saatleri de düşürülmüştür. Edebiyat şubesinde haftada 11-13 saat ders işlenmiştir. Cuma ve pazar günleri tatil olduğundan ancak haftanın beş günü öğrenim yapılabilmıştır (Arslan, 2017, s. 54-59).

Darülfünun-ı Şahane Abdülhamit istibdatı dolayısıyla sıkı bir kontrole tabi tutuldu. Zira Padişah 1876 senesinde meydana gelen öğrenci ayaklanmalarını unutmamıştı. Dersler sıkı bir şekilde müfettişlerin teftişi altında işlendi (Timur, 2000, s. 147). Darülfünun-ı Şahane ilk mezunlarını öğrenim süresi iki yıl olan Edebiyat Fakültesi'nden vermiştir. 1902'de yedi öğrenci mezun olmuştur. 1903 yılında Fen Fakültesi'nde on bir öğrenci mezun olmuştur. İlahiyat Fakültesi ise on sekiz öğrenciyle ilk mezunlarını 1904 yılında vermiştir (İhsanoğlu, 2021, s. 144).

5. II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıl 1908 sonrasında Darülfünun'un gelişmesine yönelik çabalar artmıştır. Bu dönemde Darülfünun programları yeniden gözden geçirilmiş ve daha önceki dönemde müfredatta olmayan Tarih, Edebiyat ve Felsefe dersleri eklenmiş, Darülfünun-u Şahane ismi kaldırılarak okulun adı Darülfünun-u Osmani olmuştur (Olgun, 2002, s. 188; Günergun ve Kadıoğlu, 2006, s. 137).

II. Meşrutiyet döneminde eğitim sisteminde yeni bir anlayışa ve medreselerin eğitim sistemi içindeki etkilerini azaltmaya dönük çabalar dikkat çekmektedir. Bu dönemde İttihat ve Terakki hareketinin siyasal ve ideolojik tutumları yükseköğretime de yansımıştır. Modern bir Darülfünun yaratma amacı olan İttihat ve Terakki, yeni bölümler açmış, nitelikli öğrenci yetiştirmek için Avrupa'ya öğrenciler göndermiştir (Arslan, 2017, s. 59). Siyasetteki özgürlük havasından ötürü okullarda bir öğrenci derneği de kurulmuştur (Şimşek, 2016, s. 144).

Darülfünun öğretimin yapıldığı Mülkiye Mektebi binasından çıkarılarak 21 Ağustos 1909'da Vezneciler'de bulunan Zeynep Hanım Konağına taşınmıştır (Ergin, 1977, s. 1224). 3 Mart 1909'da Darülfünun'da Maarif Nazırı Emrullah Efendi⁹ tarafından kütüphane açılmıştır. 1910 yılında İlahiyat şubesi ile Edebiyat şubesi birleştirilmiş İsmail Hakkı Bey müdür olarak atanmıştır. 13 Mart 1912'de dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin imzasıyla alınan kararla Maarif Nezareti Müsteşarı Said Bey okulun Umumi Müdür olarak tayin edilmiştir (Olgun, 2008, s. 5).

Bu dönemde okula öğrenci alımında sınırlama kaldırılmış ve özellikle Hukuk Mektebinde aşırı bir yığılma olmuştur (Siler, 1992, s. 88-89). 1912 yılında Maarif Nezareti Darülfünun'dan yeni programlar hazırlanmasını istemiştir. Okulda halihazırda İlahiyat ve Edebiyat şubeleri bulunmaktaydı. Hazırlanan yeni plana göre okul Edebiyat Şubesi Tarih-Coğrafya, Lisan, Felsefe olmak üzere üçe ayrılmıştır. Felsefe Şubesine ise Arap Felsefesi, Arkeoloji ve Sosyoloji dahil edilmiş ve öğrencilere ders seçme hakkı verilmiştir. Öğrenciler zorunlu derslerin yanında diğer kısımlardan dört saatlik ders seçebilmektedir (Arslan, 2017, s. 60).

21 Nisan 1912 tarihli Nizamnameyle yeni bir disiplin yönetmeliği kabul edilmiştir. Nizamnamede ayrıca *Fakülte* kaydına rastlanmaktadır. Darülfünun'un en önemli sorunlarından biri okula giren öğrencilerin arasındaki eğitim seviyesinin farklılığıydı. Darülfünun'a girebilmek için adayların sultani veya idadi mezunu olmaları veya bu

⁹ Maarif Nazırı Emrullah Efendi eğitim alanındaki görüşlerini "Tübâ Ağacı Nazariyesi" ile açıklamıştır. Buna göre eğitimde çağdaşlaşma aşağıdan yani ilköğretimden değil, yukarıdan yani Darülfünun'dan başlamalı ve gelişme yukarıdan aşağıya doğru yaşama geçirilmelidir. Emrullah Efendi'ye göre insanlığın gelişimi bilimlerin üniversitelerde geliştirilmesi yoluyla olmuştur. Önce bilimsel zihniyeti yerleştirip geliştirmek gereklidir ve bu da Darülfünun'da yapılabilir. Bu teori adını cennette bulunan kökleri yukarıda ve dalları aşağıda olan Tübâ Ağacından almıştır (Olgun, 2008, s. 9).

derecede bilgi sahibi olduğunu bir sınavla kanıtlamaları gerekmektedir. Ancak sultani ve idadilerin eğitim seviyeleri çok farklıydı ve giriş sınavları konusunda da spekülasyonlar yapılmaktaydı. Bu nedenle aday öğrencilerin bilgilerinin standart seviyede olmasını sağlamak için 26 Mayıs 1913'de "Mülâzemet Rûsûsı Bakalorya İmtihanları Hakkında Nizamnâme" çıkartılmıştır. Günümüz üniversite giriş sınavına benzeyen sistemde sorular Darülfünun tarafından hazırlanmış ve sınav tüm ülkede aynı gün ve saatte uygulanmıştır. Ancak bu metot yürürlükte kalmamış ve 1920'e kadar yine daha önce olduğu gibi okula sultani ve idadi mezunları girmiştir (Koçak, 1990, s. 12; Dölen, 2008, s. 11). 1913-1914 yıllarında kütüphaneler, enstitüler kurulmuş ve sömestr usulü getirilmiştir. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan öğretim görevlileri getirmiştir.¹⁰ Eczacılık, Dişçilik ve Tıp Fakülteleri açılmış ve her fakültenin başına bir müdür atanmıştır (Koçak, 1990, s. 14).

9 Haziran 1909'da Mehmet Zati tarafından yazılan ve güftesi Tevfik Fikret'e ait olan Darülfünun Marşı Maarif Nezareti tarafından kabul olunmuştur. Marş 1913 yılı ortalarında Darülfünun'da törenlerde çalınmıştır. Marşın orijinal sözleri şöyledir;

"Yükselmeli, artık yetişir zillet ü zulmet / Parlatmalı her nâsiye bir neyyir-i Fikret / Cehl ölmeli, zulm ölmeli, hak bulmalı kuvvet / Hakkın yüzü güldükçe gülümser beşeriyet... / Gafletlere, zilletlere, zulmetlere lânet! / Sen doğ bize sen doğ bize ey fecr-i hakikat! / Ey fecr-i hakikat, sana azdır bu tahassür; / Âti kılar ancak lemeâtınla tenevvür / Gülsün beşeriyet, şu cehennemleri söndür / Herkes ebedî neş'eli, herkes ebedî hür... / Şirretlere, zulmetlere, zilletlere lânet! / Sen doğ bize sen doğ bize ey fecr-i uhuvvet!" (Dölen, 2008, s. 7).

6. İnas Darülfünunu

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin bir parçası olarak 1858'de açılan Kız Rüştîyeleri ve 1870'deki Darülmualimatları kızların ileri seviye eğitim görmelerini sağlamıştı. Darülfünun nizamnamesinde okula kız öğrencilerin alınamayacağına dair bir madde bulunmuyordu. Kaldı ki buna engel teşkil eden herhangi bir hukuki mevzuat da mevcut değildi (İhsanoğlu, 2021, s. 165-166). II. Meşrutiyet döneminde bazı illerde beş yıllık kız muallim mektepleri açılmış, 1913'te bu mektepler idadi ve sultani adını alarak lise seviyesine çıkartılmıştır (Arslan ve Akpınar, 2005, s. 226). Bununla paralel olarak kadın öğretmen açığı da doğmuştu. Meşrutiyet kadınların haklarını arama noktasında imkân sunmuş, kadın dergileri ve kadın cemiyetleri başta eğitim olmak üzere sosyal ve siyasi hakların kazanılmasında mücadele vermişlerdir (Baskın, 2008, s. 91). 1908 yılında Seniha Nezahat adlı bir bayan "Hanımlara Mahsus Bir Darülfünun" makalesinde hanımlara ekonomi, sağlık bilgileri ve ev idaresi konularında dersler verilmesini ele almıştı (İhsanoğlu, 2021, s. 166).

Kadınlara yönelik Darülfünun için kamuoyunda yükselen seslere karşılık olmak üzere 7 Şubat 1914'te Darülfünun'da serbest dersler vermeye başlanmıştır (Ergin, 1977, s. 1287-1289). Haftada dört gün saat 14.00:16.15 arası verilen dersler ilgiyle karşılanmıştır. Gösterilen ilgi ve kızların talepleri sonucunda 12 Eylül 1914'te Zeynep Hanım

¹⁰ Almanya'dan gelen profesörlerin hiçbiri Türkçe bilmiyordu. Macar Profesör Maşararuş biraz biliyordu. Dersleri Almanca anlayacak bir öğrenci yoktu. Bu nedenle profesörlerin yanına Almanca ve Fransızca bilen asistanlar verildi. Fakat bu asistanlar hocaların derslerine vakıf değillerdi. Dil zorluğu nedeniyle zorluklar yaşanmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan mütarekenin ardından hocalar İstanbul'u terk etmek zorunda kaldılar. Bu hocaların Darülfünun'a büyük hizmetleri olmuştur. Derslikleri mükemmel hale koydular. Yurt dışından araç-gereç ve kitap getirmişlerdir (Ayni, 1995, s. 73-74).

Konağında yaklaşık 200 hanımın katılımıyla derslere başlanmıştır. Edebiyat ve Fen şubelerinden oluşan İnas Darülfünununda öğrenim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir (Taştekin, 2019, s. 1154). İnas Darülfünun'a kayıt için Darülmualimat, İnas İdadisi veya Sultanisinden mezun olmak şartı aranmış, sınavsız kayıt yaptırmak ya da hususi tahsil görmüş olarak okula girmek isteyenlerden yapılacak sınavlardan başarılı olmaları şartı aranmıştır. 16-25 yaş aralığında bulunmak, Tezkere-i Osmanî ve Aşî Şahadetnamesi ibraz etmek de aranan diğer şartlardandır (Baskın, 2008, s. 93).

İnas Darülfünunu'nun açılmasıyla birlikte 12 Şubat 1914'te Servet-i Fünun Dergisi'nde Mahmut Sadak'ın "Darü'l-fünûn'da hanımlara ders" adlı makalesi, 28 Şubat 1914 tarihli Kadınlar Dünyası dergisinde "Kadınlık-Maarif Nazırı" başlıklı yazısında Maarif Nazırı Şükrü Bey'in serbest derslerle ilgili açıklamaları, 7 Mart 1914 tarihli Kadınlar Dünyası dergisinde Mahmud Esad Efendi'nin "Hukuk-ı Nisvan Dersi" adlı yazısı İnas Darülfünunu'na olan ilgiyi göstermektedir (Kamer, 2009, s. 828-829).

1915-1916 yılları arasında Almanya'dan gelen öğretim görevlilerine ve kurdukları enstitülere yer sağlamak için Zeynep Hanım Konağı tahsis edilmiş ve bu dönemde öğrenim gören İnas Darülfünunu Cağaloğlu'ndaki Darülmualimin binasına taşınmıştır. Yeni binasında öğrenime başlayan İnas Darülfünunu'nun yönetiminde hanımlar da yer almış, müdür yardımcılığına Zahiye Hanım, katipliğe Zehra Hanım getirilmiştir. Mütarekeden sonra Alman hocalar ülkelerine dönünce Kasım 1918'de İnas Darülfünunu eski yeri Zeynep Hanım Konağına taşınmıştır (Ergin, 1977, s. 1295; İhsanoğlu, 2021, s. 169). İnas Darülfünunu ilk mezunlarını 1917 yılında vermiştir. Öğrencilerin 22'sinden 20'si bu yıl mezun olmuş bunlar; 3'ü Riyaziyat, 9'u Tabiiyat, 8'i Edebiyat Şubesindedir (Kamer, 2019, s. 830). 1917 yılında İnas Darülfünunu 1918 yılında "İnas Darülfünunu Mezunları Cemiyeti"ni kurmuştur (İhsanoğlu, 2021, s. 170). Cemiyetin başkanlığını Maarif Nazırı Şükrü Bey Efendinin eşi hanımefendi yapmıştır (Baskın, 2008, s. 101).

1919'da İnas Darülfünunu erkeklerin devam ettiği Darülfünun ile birleşmiştir. Maarif Nazırı Ali Kemal Bey hazinede tasarruf sağlamak amacıyla bu birleşmeyi gerçekleştirmiştir. Muhafazakâr çevre bu durumdan rahatsız olmuş ve konu ile ilgili tartışmalar başlamıştır. Şeyhülislamlığa kadar akseden konu İslam'a uygun görülmesi ancak tartışmalar ve itirazlar devam etmiştir. Dönemin Sadrazamı Damat Ferit Paşa da okulu ziyaret etmiş, kız ve erkek öğrencilerin ayrı ayrı derslere girdiğini, iddia edildiği gibi "diz dize" oturmadıklarını tespit etmiştir (İhsanoğlu, 2021, s. 170-171). 1918-1919 öğrenim yılında kız öğrenciler kendilerine verilen derslerin erkek öğrencilere verilen derslerden az olduğunu söyleyerek Maarif Nezareti'ne şikâyetle bulunmuşlardır. Kendi derslerini boykot ederek erkeklerin derslerine girmeye başlamışlardır. Bu durum Şeyhülislam tarafından tepkiyle karşılanmıştır. 16 Eylül 1921'e kadar devam eden kız-erkek karışık ders işlenmesi Darülfünun Divanının aldığı kararla sona ermiş ve İnas Darülfünunu kapatılmıştır (Baskın, 2008, s. 106; Şimşek, 2016, s. 146-147).

7. Atatürk ve Darülfünun'da Reform: İstanbul Üniversitesi

Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi (31 Ekim 1918) ve Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi (15 Mayıs 1919) ülkede infiale sebep olmuş, işgalin ardından Darülfünun öğrencileri protesto gösterilerine iştirak etmişlerdir.¹¹ 19 Mayıs

¹¹ 19 Mayıs 1919'da Fatih'te Darülfünun ve Türk Ocağı iş birliğiyle Yunan İşgali protesto edilmiştir. Mitingde Darülfünun öğrencilerinin yanında okulun hocaları da yer aldılar. Öğrenciler göğüslerine "İzmir Kalbimizdir" yazısı iliştişmişlerdir (Özteke, 2021, s. 72).

1919'da Mustafa Kemal'in başlattığı Millî Mücadele'ye katılmak üzere İstanbul'dan ayrılmışlardır. Darülfünun'da hoca olan ve dönemin Maarif Nazırı Rıza Tevfik, Ali Kemal, Cenab Şehabettin gibi isimler Millî Mücadele'ye karşı muhalif bir tavır almışlardır. Konferanslarında ve gazetelerde neşrettikleri yazılarda muhalif tavırlarını sürdürmüşlerdir. Ali Kemal'in Türkler'in istiklale layık olmadıkları ve büyük devletler tarafından yönetilmeleri tezini savunan görüşleri öğrenciler arasında tepkiyle karşılanmış ve kendisine "Artin Kemal" lakabı takılmıştır (İhsanoğlu, 2021, s. 194-195). Diğer bir hadise de Rıza Tevfik'in bir konferansında Fuzulî'nin Türk olmadığı, Acem olduğu minvalindeki sözleri milli duyguların tavan yaptığı bir dönemde tartışmalara sebep olmuştur. Yaşanan olayların ardından Darülfünun öğrencileri Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenab Şehabettin, Hüseyin Daniş ve Barsamyan'ın istifalarını isteyerek protesto gösterilerinde bulunmuşlardır. Protestolar sonunda Edebiyat Fakültesi Reisi (Dekanı) İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) 4 Nisan 1922'de durumu görüşmek üzere toplantı yapmış ve alınan kararla Cenab Şehabettin ve Ali Kemal'in hocalığının devamına, Hüseyin Daniş ve Rıza Tevfik'in daha önce istifa ettiklerinden dolayı suçlarını kabul ettiklerine dolayısıyla hocalıklarının sonlanmasına, Barsamyan'ın durumunun ise daha sonra incelenmesine karar verilmiştir (Özteke, 2021, s. 85-88). Alınan karar üzerine öğrencilerin protestoları büyümüş hemen tüm okula yayılmıştır. Derslerin öğrenciler tarafından boykot edilmesiyle 12 Nisan 1922'de Darülfünun geçici olarak kapatılmıştır (BOA, MF.ALY.171/3). 18 Mayıs'ta Darülfünun öğretime yeniden başlamış, 20 Mayıs'ta öğrencilerin Ali Kemal'e yumurtalı saldırısı sonucu dersler yeniden süresiz askıya alınmıştır. Yaşanan olaylar söz konusu hocaların görevden alınmalarıyla son bulmuştur.

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ardından 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu süre zarfında Darülfünun Emini (Rektör) Besim Ömer Paşa 9 Eylül 1922'de İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunu tebrik etmek üzere TBMM'ye telgraf çekmiştir. Ankara Hükümeti ile Darülfünun arasında yakınlaşma sürmüş, Darülfünun idaresi tarafından Mustafa Kemal'e ve İsmet Paşa'ya fahri müderrislik verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Darülfünun'a teşekkür babında bir yazı göndermiş ve yazısında "Türkiye Darülfünunu" ifadesini kullanmıştır. 1924 yılında bakanlıklar İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış ve Beyazıt'taki Harbiye Nazırlığı binası, Kasım ayında Darülfünun'a tahsis edilmiştir. Aynı yıl 21 Nisan'da çıkarılan yasa ile Darülfünun'a katma bütçe ile idare edilme hakkı ve tüzel kişilik verilmiş ve Darülfünun bu tarihten itibaren *İstanbul Darülfünunu* adını almıştır. Aynı gün İstanbul Darülfünunu Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Nizamnamede dikkat çeken bir husus medrese olarak adlandırılan şubelere "fakülte" denmesidir. Nizamnamede okulun Hukuk, Edebiyat, Fen ve İlahiyat olmak üzere beş fakültenin teşkili ifadesi yer almıştır (Şimşek, 2016, s. 147-148).

Millî Mücadele boyunca Ankara Hükümeti ile Darülfünun arasındaki sıcak ilişkiler Atatürk reformlarının başlangıcından itibaren aynı şekilde devam etmedi. Darülfünun hükümetin kültür ve siyasi reformlarını tam manasıyla desteklemedi. Halifeliğin kaldırılması öncesinde Mustafa Kemal'in İzmir'de Darülfünun Rektörü İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Edebiyat Fakültesi Dekanı Fuat (Köprülü), Hukuk Fakültesi Dekanı Hasan Tahsin (Aynizade) ile yaptığı görüşmelerde "Terbiye milli mi olmalı, dini mi?" konusu tartışılmış ve Baltacıoğlu olumlu görüş vermişse de (Tunçay, 1989, s. 85) harf inkılabı meselesinde ve Türk Tarih Tezinde Darülfünun aynı fikri paylaşmamıştır (İhsanoğlu, 2021, s. 216-217).

Mustafa Kemal 1 Temmuz 1927'de İstanbul'a gelmiş ancak Darülfünunu ziyaret etmemiştir. Bu ziyaret münasebetiyle Darülfünun öğretim üyeleri kendisine bir kitapçık

hediyeye etmişlerdir. Büyük Gaziye Darülfünundan Küçük Bir Armağan adındaki kitapçıkta, Darülfünun Emimi (rektörü) Dr. Nureddin Ali (Berkol), Edebiyat Fakültesi hocası Mehmed Fuat (Köprülü), Tıp Fakültesi Dekanı Dr. Neşet Ömer (İrdelp), Pedagoji hocası İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Kamu Hukuku hocası Muammer Raşid (Seviğ), Sosyoloji hocası Necmeddin Sadık (Sadak), Edebiyat hocası Necib Asım (Yazıksız), Mantık hocası Halil Nimetullah (Öztürk), gibi öğretim üyelerinin Atatürk'ün kişiliği ve devrimlerle ilgili duygu ve düşünceleri yer almıştır (Günergun ve Kadioğlu, 2006, s. 138). Çok geçmeden Darülfünun, Hükümet cenahı ve özellikle Kadrocular tarafından eleştirilmeye başlandı. Onlara göre Darülfünun Kemalist devrimleri kavrayamamış ve çağın gerisinde kalmıştı. Gerçekleştirilen inkılaplar lehine tek bir eser neşredememişlerdi. Ulusal bilinç yaratmaya yönelik Türk Tarih Tezini de anlayamamışlardı (Timur, 2000, s. 231; Yanardağ, 2017, s. 230). Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey (Taray) Darülfünun Rektörü Besim Ömer Bey'in davetiyle Darülfünun divanının açılışında bir konuşma yapmıştır. Aynı günün akşamı çay partisinde Darülfünun hocalarına hitaben bir konuşma daha gerçekleştirmiştir. Cemal Hüsnü Bey konuşmasında Cumhuriyet devrimlerinde Darülfünun'dan destek görmek istediğini belirtmiş, memleketin bu konuda hizmet beklediğini söylemiştir (BCA, 30-10-0-0, 141/10, 09).

Atatürk 15 Aralık 1930 tarihinde Darülfünunu ilk kez ziyaret etmiştir. Habersiz gerçekleşen bu ziyarette, Atatürk'ü Hukuk Fakültesi Umumi Kâtibi Dr. Ethem Akif Bey (Battalgazi) karşılamıştır. Atatürk Rektörlük odasında Akif Bey'den Darülfünun'un genel durumu hakkında bilgi edinmiştir. Darülfünun Rektörü Muammer Raşid Bey'in gelmesiyle birlikte Hukuk Fakültesi Dekanı Tahir Bey'in (Taner) Ceza Hukuku dersine, Mustafa Reşit Bey'in (Belgesay) Hukuk Usulü dersine, İbrahim Fazıl Bey'in (Pelin) İktisat dersine, Kemal Bey'in (Elbir) Deniz Hukuku dersine girmiştir. Atatürk öğrencilerin sıcak sevgi gösterileriyle Darülfünun'dan ayrılmış ve ayrılmadan önce hatıra defterine "İstanbul Darülfünununda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığıma çok memnun oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleri ile iftihar edeceğimize hiç şüphe yoktur." cümlelerini yazmıştır (Günergun ve Kadioğlu, 2006, s. 139).

1931'de Cumhuriyet Halk Partisi'nin üçüncü büyük kongresinde Darülfünun'da reform yapılması kararı alınmıştır. Kurultayın akabinde Bakanlar Kurulu 20 Eylül 1931 tarihli toplantısında yabancı bir uzman getirmek ve Darülfünun hakkında yapılacak reform esaslarını hazırlamak kararı almış ve Hariciye Vekaleti aracılığıyla İsviçre Hükümeti'ne başvurmuştur. İsviçre Hükümeti bu talebe yanıt vererek Cenevre Üniversitesi'nden Prof. Albert Malche'yi tavsiye etmiştir. Prof. Malche 'in yol ücreti ve harcırah işlemlerinin karşılanması İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararlaştırılmıştır (BCA, 30-18-1-2, 24/79). Prof. Albert Malche, 1932 yılında İstanbul Darülfünunu hakkında rapor hazırlamakla görevlendirilmiştir (BCA, 540/44800/216066).

Prof. Malche 16 Ocak 1932'de Türkiye'ye geldikten hemen sonra Darülfünun hocaları ve ardından Başvekil İsmet Paşa ve Maarif Vekili Esad Bey (Sagay) ile görüştü. Darülfünun'un laboratuvarlarını, kütüphanelerini ve fakültelerini gezerek incelemelerde bulundu. Öğrencilerle mülakat yaptı ve hatta derslere iştirak etti. Mart ayında Darülfünun idaresine bir anket formu bırakarak İsviçre'ye geri döndü. Prof. Malche Mayıs ayında tekrar İstanbul'a geldi ve anketteki cevapları değerlendirerek 29 Mayıs 1932'de raporunu takdim ederek İstanbul'dan ayrıldı. Malche raporunda,

Darülfünun'un ilmi özerkliğinden yana olduğunu ancak üniversitenin muhtariyetiyle ilmi serbestliğin farklı şeyler demek olduğunu da ekleyerek eğitim ve idarenin hükümetinin sorumluluğunda olması gerektiği tezini iletmıştır. Darülfünun'da bir ıslahat programının kararlı bir şekilde yapılmasını tavsiye etmiştir. Malche raporunda ekonomik sıkıntılar, hoca sayısının fazla, maaşların düşük olması sebebiyle Darülfünun'daki görevlerinde etkili olamayacaklarını ifade etmiştir. Darülfünun'a kayıtlı öğrenci sayısını da fazla bulmuştur. Akademik özgürlüğü, ders kitapları, kütüphaneleri, yabancı dil öğrenimini yetersiz bulduğunu ifade etmiştir. Tavsiye ve sonuç kısmında ise yükseköğretimde uygulama ve tecrübeye vurgu yaparak eserler verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Malche üniversite ile toplum arasında sıkı bir ilişki olduğunu, aşırı soyutçuluktan ve ezbercilikten kaçınılması gerektiğini savunmuştur (Günergun ve Kadioğlu, 2006, s. 138-140; Yanardağ, 2017, s. 127-128; İhsanoğlu, 2021, s. 221).

Prof. Malche'nin raporu hükümet cenahında olumlu karşılandı. Darülfünun'da yeni bir teşkilat kanununun ve geniş bir reformun yapılmasına yönelik fikir olgunlaştı. Hazırlanan tasarı 13 Mayıs 1933'te hükümete sunuldu. Reform konusunda Darülfünun Divanı'ndan ve Fakülte Başkanlarından görüş istendi. Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip; "Bu iş kesin olarak, kökünden ve birdenbire halledilecektir. En çok yirmi güne kadar fakülte meclislerinden, Darülfünun Divanı'ndan bir muhtıra gelecektir. Bunlar Mr. Malche'nin görüşü ile birlikte incelenecektir" beyanatını vermiştir (Öklem, 1973, s. 38). Neticede Darülfünun 31 Mayıs 1933 yılında çıkarılan 2252 sayılı yasa ile kapatılmış 31 Ağustos 1933'te İstanbul Üniversitesi adı ile açılmıştır. Bu yasa ile üniversiteler doğrudan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış dolayısıyla İstanbul Üniversitesi Millî Eğitim Bakanlığı'na tabi olmuştur (Kılıç, 1999, s. 18; Aydemir, 2020, s. 2230). İstanbul Üniversitesi 18 Kasım'da öğretime başlamıştır. Yeni üniversitede eski öğretim kadrosundan çoğu, görev verilmeyerek tasfiye edilmişlerdir (Namal ve Karakök, 2011, s. 30).

1933 yılında kurulan İstanbul Üniversitesi 2018 yılında 22 fakültesi, 5100 akademik personeli ile 80.000 lisans ve 17.000 yüksek lisans/doktora öğrencisi ile öğretime devam etmekteydi. Ayrıca 2 tıp fakültesine ait hastane ve kliniklerde 200.000 hastaya hizmet veriyordu. 9 Mayıs 2018'de çıkarılan kanunla üniversite ikiye bölündü. Bu kanunla birlikte İstanbul Üniversitesi'nin bazı enstitü, fakülte ve meslek yüksek okulları İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa adıyla kurulan bir üniversiteye aktarıldı. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Orman Fakültesi ve Veteriner Fakültesi bunlar arasındadır. Günümüzde İstanbul Üniversitesi 16 fakülte, 12 enstitü, 2 yüksekokul, 2 meslek yüksek okulu ve araştırma merkezleriyle eğitim-öğretime devam etmektedir (İhsanoğlu, 2021, s. 227-228).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nun temel eğitim-öğretim kurumları medreselerin bozulmaya başladıkları ve devrin ihtiyaçlarına cevap veremediklerinin fark edilmesi Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin başladığı 18. yy.'a rastlamaktadır. Avrupa devletleri modern siyasi, askeri anlayış, bilim, teknoloji ve silah üstünlüğü ile Osmanlı İmparatorluğu ile aralarında bir uçurum meydana getirdi. Cephelerde alınan yenilgiler ve toprak kayıpları bu uçurumun sonucuydu. Avrupa'daki süregelen gelişmeler Osmanlı'nın dikkatini buraya çekti. Bilinçli modernleşme ve Batı'nın yöntemlerini iktibas etme hususunda ilk adımı atan Padişah III. Selim oldu. Sultan'ın Nizam-ı Cedit ordusu ve reformları; açılan yüksek öğretim seviyesindeki okullar sorunun eğitim ekseninde

anlaşıldığının ve bu zeminde düzeltmeye gidildiğinin kanıtıdır. Ancak eğitim sorunu askeri amaçlar doğrultusunda giderilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde askeri yüksek okullar III. Selim'den sonra da teşkil edilmeye devam edildi. Reformist Padişah II. Mahmut da sefeli gibi yüksek okullar açmaya devam etmiştir. Günümüzdeki çoğu okulların temeli bu dönemde atılmıştır. Tanzimat (1839–1856) yıllarında, yeni bir anlayışla Avrupa'nın bilimsel ve kültürel gelişmelerine paralel sivil üniversiteye ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda, 1846'da ilk adım atılmıştır. "Fenler evi" manasındaki Darülfünun adlı üniversitenin binasının hizmete girmesi 1863'te gerçekleşmiştir. Her ne kadar eğitimde duyulan ihtiyaç elzem ve acil olsa da okulun nizamnamesinin yayınlanması ile binasının hizmete girmesi arasında on yedi yıl gibi bir süre bulunmaktadır. Darülfünun 1863'te öğretimine inşa edilen bu binada değil bir konakta başlamıştır. Konakta çıkan bir yangınla öğretime ara verilmiş ve Darülfünun öğrencileri kendileri için inşa edilen başka bir binada öğrenimini sürdürmüşlerdir. Ancak halka açık yapılan konferanslar, dönemin bağınaz zihniyeti, ülkenin temel sorununun eğitim olduğunu kavrayamayan bürokrasinin yanlış kararlarıyla okul kapatılmış ve dört yıl aradan sonra Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) bünyesinde tekrar öğretime başlamıştır. Kısa bir süre sonra ekonomik nedenlerle Darülfünun burada da öğrenimini sonlandırmıştır. 1914'te kadınlara yönelik İnas Darülfünunu açılmıştır. İnas Darülfünunu da dönemin bağınaz zihniyetinden nasibini almış kız-erkek karışık öğretime karşı çıkanlar olmuştur. Çeşitli bahanelerle bu okul da 1921'de kapatılmıştır. Mekteb-i Sultani'de kapatılan Darülfünun 1900 yılında tekrar öğretimine başlamıştır. II. Meşrutiyet'in özgürlükçü, modernist havasında okulda reformlar gerçekleştirilmiştir. Ancak okul Birinci Dünya Savaşı ve ardından Millî Mücadele nedeniyle verimli olamamıştır. 1923'te Atatürk'ün önderliğinde başarıya ulaşan Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilanı Darülfünun'da köklü bir reform yapılmasını gerekli kılmıştır. Atatürk'ün talimatı ve TBMM'de çıkarılan kanunla 1 Ağustos 1933'te Darülfünun İstanbul Üniversitesi adı ile öğretimine başlamıştır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça / References

- Arslan, A. (2017). *Darülfünun'dan Üniversiteye*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Arslan, A. ve Akpınar, Ö. (2005). İnas Darülfünunu (1914-1921). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), s. 225-234
- Aydemir, S. S. (2020). Türkiye'de Darülfünun'dan Üniversiteye Geçiş Süreci ve 1933 Üniversite Kanunu Sonrası Yükseköğretimdeki Gelişmeler. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(48), s. 2222-2243.
- Ayni, M. A. (1995). *Darülfünun Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Baskın, B. (2008). II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 38-123).
- Berkes, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Demiralp, Y. (1997). *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dölen, E. (2008). II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), s. 1-46.
- Er, H. (2003). Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Çağdaşlaşma Çabaları. *Marife Dergisi*, 3(1), s. 211-215.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi* (Cilt 1-2). İstanbul: Eser Matbaası.
- Günergun Feza, Sevtap Kadioğlu (2006). İstanbul Üniversitesi'nin Yerleşim Tarihiçesi Üzerine Notlar. *Osmanlı Blimi Araştırmaları dergisi*, 8(1), s. 135-163.
- İhsanoğlu, E. (2021). *Fenler Evi Darülfünun Müslüman Dünyasının İlk Modern Üniversitesi*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Kaçar, M. (2009). Türkiye'de Modernleşmenin Öncü Kurumları. *Sosyoloji Dergisi*, 3(19), s. 127-149.
- Kamer, S. T. (2019). Kadınlar İçin Yükseköğretim ve Basına Yansımaları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), s. 828-834.
- Karakök, T. (2013). Yüksek Öğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), s. 208-234.
- Kılıç, R. (1999). Türkiye'de Yükseköğretimin Kapsamı ve Tarihsel Gelişimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(3), s. 289-310.
- Koçak, F. (1990). "Bir Yükseköğretim Kurumunun Kurumsal Tarihi". Yüksek lisans Tezi, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lewis, B. (2015). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Namal Yücel, Tunay Karakök. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933). *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(1), s. 27-35.
- Okumuş, E. (1996). *Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Olgun, K. (2002). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak

- Darülfünun (1908-1912). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*(2), s. 185-204.
- Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye İdare ve Teşkilat Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Öklem, N. (1973). *Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Özteke, F. (2021). Vatan Yahut Darülfünun. (ed. Ayşe Çatalcalı Ceylan, Gözde Sunal) , *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler- III* (s. 61-104). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Özyalvaç, Ş. P. (2019). Tanzimat Dönemi Reformlarında Mekan Sorunu ve Çözüm Arayışları. (ed. Ahmet Dönmez) *Osmanlı Modernleşmesi Reform Çağında Çözüm Arayışları* (s. 163-197). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Siler, A. (1992). "Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933)". Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw (2017). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Reform Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975* (Cilt 2). İstanbul: E Yayınları.
- Şanal, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), s. 149-168.
- Şimşek, H. (2016). Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Üniversitelerin Tarihsel Gelişimi. (ed. Necmettin Tozlu, Vefa Taşdelen, Mehmet Önal) (Dü.), *Dünyada ve Türkiye'de Üniversite*. Ankara: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Taştekin, O. (2019). 18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(3), s. 1143-1166.
- Timur, T. (2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tunçay, M. (1989). *Tc.'inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA, 540/44800/216066).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA, 30-18-1-2, 24/79).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA, 30-10-0-0, 141/10, 09).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisatı Aliye Dairesi (MF.ALY) 171/3).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası, (BEO), 1914/143497).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası, (BEO), 1533/114962).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Maarifi, (C..MF), 144/7190).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Divan-ı Ahkam-ı Adliye (İ..DA), 437/28882).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Dahiliye, (İ..DH) 682/47568).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Dahiliye (İ..DH), 597/41632).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Dahiliye (İ..DH) 589/41014).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Hariciye (İ..HR),118/5781).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Meclis-i Vala (İ..MVL), 447/198193).

Yanardağ, A. (2017). Cumhuriyet Dönemi Darülfünun Tartışmaları ve 1933 Darülfünun Reformu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(56), s. 112-133.

Zürcher, E. J. (2020). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ekler

Ek-1

İstanbul Fatih Senti Çemberlitaş'ta ilk Darülfünun için yapılan bina (1863)

Ek-2

İkinci Darülfünun Binası Günümüzde Basın Müzesi Olarak Kullanılmaktadır

Ek-3

Zeynep Hanım Konağı

Ek-4

1 Ağustos 1933 İstanbul Üniversitesi Tabelasının Takılması

